

SMERŠ: STALINI SALARELV

Samalt autorilt

**TEADUSE PILASTAMINE:
Nõukogude teaduse tõeline lugu**

VADIM J. BIRSTEIN

Nigel Westi eessõna

SMERŠ:
STALINI SALARELV

Inglise keelest tõlkinud Ivar-Anton Karros

Originaali tiitel:

Vadim J. Birstein

SMERSH. Stalin's Secret Weapon

Biteback Publishing, 2012

Toimetanud Hele Pärn

Kujundanud Virge Ilves

© Vadim Birstein, 2011

This translation of SMERSH is published by arrangement
with Biteback Publishing.

Tõlge eesti keelde © Ivar-Anton Karros ja Tänapäev, 2019

ISBN 978-9949-85-514-8

www.tnp.ee

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISUKORD

<i>Eessõna</i>	vii
<i>Tänuavaldused</i>	xi
<i>Märkused arhiivimaterjalide kohta</i>	xiii

Sissejuhatus

I OSA. SUUR PILT

1. peatükk – Nõukogude sõjaline vastuluure: ülevaade	17

II OSA. SMERŠ-i JUURED

2. peatükk – Stalini valitsemismehhanism.....	49
3. peatükk – Seadused ja tribunalid.....	59
4. peatükk – Kõrgeimad kohtud.....	73
5. peatükk – Euroopa jagamine.....	84
6. peatükk – Sõja piiril.....	98
7. peatükk – Patuoinad: jaht kindralitele.....	102
8. peatükk – Eriosakondade Valitsus (UOO).....	116

III OSA. SÕJAVÄE VASTULUURE: JUULI 1941–APRILL 1943

9. peatükk – Moskva väravas	127
10. peatükk – Veel eriosakondade kohta.....	134
11. peatükk – Väidetavad uued reeturid (1941. aasta lõpp – 1943. aasta algus).....	145
12. peatükk – Eriosakondade eriülesanded.....	153

IV OSA. SAKSA LUURETEENISTUSED IDARINDEL

13. peatükk – Saksa sõjaväeluure Idarindel.....	169
14. peatükk – Abwehri läbikukkumised ja õnnestumised.....	181
15. peatükk – Saksa luure ja okupatsioon	196

V OSA. SMERŠ-i SÜND

16. peatükk – SMERŠ-i sünd	207
17. peatükk – SMERŠ-i juhid	225

VI OSA. SMERŠ TEGEVUSES: 1943–1944

18. peatükk – Üldtegevus	251
19. peatükk – Meie oma rahva vastu.....	272
20. peatükk – Esimesed sõjakurjategijate protsessid.....	285

VII OSA. BERLIINI POOLE

21. peatükk – Piiri ületamine.....	303
22. peatükk – Euroopa südames	331
23. peatükk – Berliin ja Praha võetud	347
24. peatükk – Abwehri lõpp	362

VIII OSA. TEISE MAAILMASÕJA LÕPP

25. peatükk – Juurdlused Moskvas	371
26. peatükk – Sõda Jaapaniga	387

IX OSA. SMERŠ PÄRAST SÕDA: 1945–46

27. peatükk – Euroopas ja kodus.....	401
28. peatükk – SMERŠ-i meeskond Nürnbergis	430

Epiloog. Tee tippu: Abakumovist saab minister	457

<i>Märkused</i>	467

EESSÕNA

Oma esimeses James Bondi raamatus, 1953. a aprillis ilmunud „Casino Royale’is“*, näib Ian Fleming tahtvat kirjeldada tegelikult SMERSH-i, kujutades seda NKVD mantlipärija, Lavrenti Beria juhitud siseministeeriumi osana.

Selles lõigus segunevad veidral kombel tõde ja vale: MGB, *Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopasnosti* ehk Riikliku Julgeoleku Ministeerium, on segi aetud MVD ehk Siseministeeriumiga (*Ministerstvo Vnutrennih Del*), mis eraldati vanast NKVD-st enne KGB loomist 1954. aastal, aasta pärast Stalini surma märtsis, samal aastal „Casino Royale’i“ ilmumisega.

Flemingi kirjeldatud toimik, mille osakond S valmistas oletatavasti ette asja tutvustamiseks Bondi ülemusele M-le, mainib SMERŠ-i, nagu ta õigesti märgib, vastuluure- ja hukkamisametkonnana, mis oli tõepoolest aprillist 1943 kuni märtsini 1946 olemas. Kuigi selleks ajaks, mil Fleming sellest kirjutab, oli SMERŠ kaotatud ja ühendatud Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi 3. peavalitsusega, teadsid väljaspool rahvusvahelist luurekogukonda väga vähesed sellest agentuurist, mille Stalin oli loonud kontrrevolutsionääride ja oletatavate natsikaasajooksikute hävitamiseks.

Et Flemingil nappis teadmisi tõelisest SMERŠ-ist, näitab tema väide, et SMERŠ-il lasub süü Lev Trotski tapmise eest 1940. aasta augustis, ajal, mil seda ei olnud veel loodudki. Tegelikult korraldas Trotski mõrva NKVD, nagu see on praeguseks täpselt dokumenteeritud, eriti kindral Pavel Sudoplatovi tunnistustes, kes juhtis operatsiooni Moskvast, kuigi omal ajal Kreml oma seotust selle kuriteoga eitas. Flemingi viga on täiesti mõistetav, sest 1953. aasta aprilliks oli sõja- ja pärast sõjaaegse Nõukogude luuretegevuse kohta väga vähe infot avaldatud. Esimene raamat selle kohta, David Dallini „Soviet Espionage“, ilmus New Yorgis õigupoolest alles 1955. aastal, seega pidi Flemingi pisut ebatäpne versioon peaaegu kindlasti pärinema ametlikest allikatest. Hulga teavet

---

* E.k 2008, tlk Matti Piirimaa (siin ja edaspidi tõlkija märkused)

Nõukogude luure korralduse ja selle tegevuse kohta avaldasid 1954. aastal üle jooksnud Juri Rastvorov, Pjotr Derjabin, Nikolai Hohlov ning Jevdokija ja Vladimir Petrovid, kuid kui Fleming kirjutas raamatut „Casino Royale“, ei olnud midagi nende tunnistustest veel saadaval. Kuuldused SMERŠ-i operatsioonide kohta olid vene pagulaste hulgas, iseäranis sõjajärgsete pagulaste kogukondades, kahtlemata levinud, kuid Flemingi väitel, et kõigest „mõnisada väga head operatiivtöötajat olid jagatud viide osakonda“, on selge autentsuse mekk man, nagu see kahtlemata kavandatud oligi. Kuigi tema SMERŠ-i jagamine viieks osakonnaks – vastuluure-, operatiiv-, haldus-rahandus-, juurdlus- ja süüdistusosakonnaks ei ole päris täpne, on see tõele üsna lähedal. Tegelikult jagunes SMERŠ viieks „valitsuseks“, milleks olid personali-, operatiiv-, luure-, uurimis- ja süüdistusvalitsus.

1953. aastal, kui 007 esimest korda publiku ette ilmus, oli levinud arvamus, et luureagentuurid tavaliselt tapavad oma vastaseid ja inimestel on põhjust uskuda halvimat. Nõukogulased said oma inimröövidega tuntuks eriti Saksamaa ja Austria nelikokupatsiooni ajal, nende ohvreid ei nähtud pärast seda enam iial. SMERŠ-ist ei olnud toona laiemalt teada muud, kui et selline organisatsioon oli Teise maailmasõja lõpu pooltel olemas natside mahajäetud võrgustikes tegutsevate kollaboratsioonistide kõrvaldamiseks. SMERŠ, akronüüm vene sõnadest „smert špionam“ – ’surm spioonidele’, koosnes NKVD koolitatud tapjatest, kes liikusid rindeüksuste sabas vastvabastatud alale, et puhastada see vaenlase luure rakukestest. Nende taktika oli tappev, kuid tõhus, ja kuigi SMERŠ saadeti peagi pärast sõda laiiali, hoidsid nõukogulased rühma asjatundlikke mõrtsukaid alles ja kasutasid neid riigi vaenlaste hävitamiseks raja taga. Üksikasju NKVD 9. osakonna kohta saadi teada Nikolai Hohlovilt 1954. aasta veebruaris, mil too tunnistas, et ta palgati tapma Frankfurdis ukraina rahvuslaste juhti Georgi Okolovitšit, kasutades selleks geniaalset sigaretipakki peidetud tsüaniidgaasi püstolit. Hohlovi vapustavaid paljastusi riigi tellitud mõrvadest levitati laiialt, seega ei ole üllatav, et Fleming valis oma raamatus kõige õelamaks vastaseks just SMERŠ-i.

Hiljem, 1957. aastal ilmunud raamatusse „From Russia with Love“* lisas Fleming autori märkuse, et SMERŠ on endiselt olemas ja asub Moskvaa Sretenka tänav 13, andes tööd 40 000 inimesele. Ta väitis, et

---

* E.k 1992 „Südamlik tervitus Venemaalt“, tõlk R. Relde

SMERŠ on „MGB mõrvamasin“, tekitades sellega 1946. ja 1953. aasta vahelise aja kohta veelgi segadust, justkui oleks MGB juhtinud NSV Liidu välisluure operatsioone.

Oma märtsis 1961 ilmunud raamatus „Thunderball“ tunnistab Fleming, et SMERŠ „saadeti Hruštšovi käsul [*sic!*] 1958. aastal laiali“, kuid siis väidab seletamatul põhjusel, et see „asendati MVD hukkamis-eriosakonnaga“, korrates oma algset „Casino Royale'i“ viga, mille oli õiendanud raamatus „From Russia with Love“.

Otsese asjaosalise tunnistus SMERŠ-i siseelust ilmus 1972. aastal, kui A. I. Romanovi pseudonüümi all nägid ilmavalgust kapten Boriss Baklanovi mälestused „The Nights Are Longest There“. Ta hüppas ära 1947. aasta novembris Viinis ja asus Boris Haddoni nime all Inglismaale, „kuid seda sündmust varjati üle kahekümne aasta“. Autobiograafias kirjeldas Baklanov oma teenistust sõja ajal NKVD hävituspataljonis, enne kui ta võeti Babuškini luurekooli ja viidi seejärel üle SMERŠ-i.

Ei ole teada, kas luurevõimud võimaldasid Flemingile ligipääsu Baklanovile, kuid hulk tema teavet pärines konfidentsiaalsetest allikatest, millest annab tunnistust raamatus „From Russia with Love“ tehtud põgus viide Grigori Tokajevile, Nõukogude lennundusasjatundjale ja GRU sõjaväeluure ohvitserile, kes palus 1947. aastal Suurbritanniast poliitilist varjupaika. Autor esitab Tokajevi ülejooksmist nõukogulaste täieliku krahhina, kuid 1961. aastal, mil Tokajev oli alustanud Londonis teadlasekarjääri ja tegutses Texasese raketijuhtimissüsteemide insenerina, ei olnud ta kindlasti üldtuntud tegelane, hoolimata sellest, et tema „Betrayal of an Ideal“ oli saanud märkimisväärse tähelepanu osaliseks, kui seda 1954. aastal Suurbritannia välisministeeriumi propagandaosakonna salajasel toetusel laialt reklaamiti.

Külma sõja ajal oli Kremli poliitika mustamine lääne strateegia koostisosa ja nii Baklanov kui ka Tokajev olid valmis aitama kaasa SMERŠ-i paljastamisele. Moskva jätkas poliitiliste vastaste tapmist, nagu kinnitasid kaks hilisemat ülejooksikut, Bogdan Stašinski 1961. ja Oleg Ljalin 1971. aastal. Õigupoolest viitab Aleksandr Litvinenko mürgitamine 2006. aasta novembris ühes Londoni hotellis haruldase radioaktiivse aine poloonium 210-ga, et Vene valitsuse komme vabandada soovimatutest isikutest seaduseväliselt on vägagi päevakorral ka kakskümmend aastat pärast Nõukogude bloki kokkuvarisemist.

Sellest lähtuvalt näib tagasi vaadates, et tänu Flemingi kujutlusele ja tema ligipääsule mõningatele Nõukogude ülejooksikutele, on SMERŠ saanud üheks maailma tuntuimaks ja tähelepanuväärseimaks luureagentuuriks. Sellegipoolest on tõde veelgi tähelepanuväärsem.

Nigel West,
juuni 2011

TÄNUAVALDUSED

Olen väga tänulik kõikidele minu ametivendadele ja sõpradele, kes varustasid mind teabega, otsisid allikaid, tegid arvustavaid märkusi, arutasid või toimetasid teksti ning leidsid ainet ja fotosid Moskva arhiividest:

dr Vadim Altskan (USA Holokausti Mälestusmuuseum, Washington, DC, USA), professor John Q. Barrett (St. John'si Ülikool, New York, USA), pr Susanne Berger (Washington, USA), professor Jeffrey Burds (Kirdeülikool, Boston, USA), professor Emil Draitser (Hunteri Kollidž, New York, USA), dr Hiltrun Glass (Ludwig Maximiliani Ülikool, München, Saksamaa), dr Andreas Hilger (Föderaalväe Helmut Schmidt Ülikool, Hamburg, Saksamaa), hr Sergei Gitman (Moskva, Venemaa), hr Tony Hiss (New York, USA), dr Amy Knight (Summit, New Jersey, USA), dr Craig G. McKay (Uppsala, Rootsi), dr Michael Parrish (Indiana Ülikool, Indiana, USA), dr Nikita Petrov ja hr Arseni Roginski (ühing Memorial, Moskva, Venemaa), ja lõpuks pr Lovice Ullein-Reviczky (Antal Ullein-Reviczky Fond, Ungari).

Olen samuti tänulik dr Karl Spalckele (Bonn, Saksamaa), et ta jagas minuga üksikasju oma vapustavast kogemusest Moskva Lefortovo vangla kongis, kuhu ta pandi koos emaga ja kus ta veetis kuus aastat oma elust, kolmeteistkümnendast üheksateistkümnenda eluaastani.

Olen väga tänulik oma nõole Anna Birsteinile (Moskva, Venemaa), tema loa eest kasutada kuulsat nõukogude plakatit, mille lõi minu tädi Nina Vatolina 1941. aasta juunis kohe pärast natside sissetungi. Selle raamatu kaane kujundus rajaneb kuulsal Teise maailmasõja aegsel Nõukogude plakatil, mis kujutab vene naise pead, sõrm huulil ümbritsetuna hoiatusest „Ära peksa keelt!“ Ja lõpuks olen ma tohutult tänu võlgu oma naisele Kathryn Birsteinile tema pideva toetuse ja huvi eest minu uurimistööst vastu, nagu ka tema suure toimetajaabi eest. Temata ei oleks saa raamat võimalik olnud.

MÄRKUSED ARHIIVIMATERJALIDE KOHTA

Suurem jagu siin raamatus tõlgitud ja tsiteeritud dokumente pärineb järgmistest Vene arhiividest:

APRF	<i>Arhiv Prezidenta Rossiiskoi Federatsii</i> [Vene Presidendi Arhiiv]
FSB Arhiiv	<i>Tsentralnõi arhiv FSB Rossii</i> [FSB Keskarhiiv, FSB = <i>Federalnaja služba bezopasnosti</i> ehk Föderaalne Julgeoleku-teenistus]
RGVA	<i>Rossiiskii gosudarstvennõi vojennõi arhiv</i> [Venemaa Riiklik Sõjaväearhiiv]
TsAMO	<i>Tsentralnõi arhiv Ministerstva Oboronõ Rossiiskoi Federatsii</i> [Venemaa Kaitseministeeriumi Keskarhiiv]
GARF	<i>Gosudarstvennõi arhiv Rossiiskoi Federatsii</i> [Venemaa Föderatsiooni Riigiarhiiv]

Kui dokument on avaldatud vene raamatus, millesse kuulub dokumendikogu, ja see on kättesaadav paljudes raamatukogudes, antakse siin raamatus viide dokumendile ja arhiiviviite leiab raamatust. Vene perioodilistes väljaannetes tsiteeritud või avaldatud dokumentide kohta, mille autor on leidnud, on antud täielik viide. Vene arhiividokumentid on tsiteeritud ja nummerdatud kogu (*fond*), nimistu (*opis*), kausta (*delo*), ja lehekülje (*list* või I, mitmuses II) järgi.

Algdokumentid asuvad RGVA-s (Moskva), GARF-is (Moskva), Vladimiri vanglas (Vladimir, Venemaa), USA Rahvusarhiivis (NARA, Washington) ning USA Holokausti Mälestusmuuseumi arhiiviharus (USHMM, Washington). Lisaks olen kasutanud dokumente, mis on Raoul Wallenbergi looga seoses kättesaadavad Rootsi Välisministeeriumi veebilehel ning mõni dokument Suurbritannia Rahvusarhiivi (Kew, Surrey) veebilehel.

Töö Moskvast RGVA-s vajab kommenteerimist. Aastail 1990.–91., kui ma pääsesin ligi endiste välisvangide toimikutele, mida hoitakse RGVA-s (Fond 451), nimetati seda Eriarhiiviks ja sealseid dokumente said näha vaid KGB (*Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti* ehk Riikliku Julgeoleku Komitee) loaga uurijad. Mul ei olnud KGB luba ja töötasin seal Raoul Wallenbergi saatuse ja asukoha rahvusvahelise komisjoni esindajana. Mind ei lastud Eriarhiivi kataloogide ligi, vaid saadeti Wallenbergi asjaga seotud dokumentide küsimuses lihtsalt NSV Liidus vangis olnud välismaalaste arhiivinimekirjade ülema juurde. Mõne aja pärast tõi see mees mulle arhiivist enamiku (kuid mitte kõigi) nimekirjas olevate inimeste isikutoimikud ja ma uurisin neid tema kabinetis. Kuna ma ei näinud katalooge, ei ole mul kõikide toimikute arhiivinumbreid ja tekstis viitan ma isikutoimikule ilma selle arhiivinumbriga. Samasugune lugu on Vladimiri vangla arhiiviga. 1990. aasta sügisel lubati Raoul Wallenbergi saatuse ja asukoha rahvusvahelise komisjoni liikmetel uurida vangide arhiivikaarte (igal vangil oli isikukaart, mis täideti tema vanglasse toomisel). Kartoteegi 60–70 000 kaardist valiti välja mõnisada Vladimiri vanglas 1940.–1950. aastatel hoitud poliitvangi kaarti ja need kanti filmile. Hiljem loodi arvutiandmebaas ja kaardikirjete väljatrükk on tallel Moskvast ühingu Memorial arhiivis, raamatu kirjutamisel kasutasin seda.

SISSEJUHATUS

Oh, see saatuslik sõna! ... Igaüks tardub hirmust, kui kuuleb seda.

– Nikolai Nikulin, Teise maailmasõja veteran, 2007

Me võitlesime Isamaa, mitte Stalini eest. Ja meil ei olnud valikut:

sakslased olid meie ees ja SMERŠ taga.

– Jelena Bonner, Teise maailmasõja veteran,
akadeemik Andrei Sahharovi lesk, 2010

See raamat jäädvustab Nõukogude sõjalise vastuluure tegevuse vahetult enne Teist maailmasõda ja selle ajal, pöörates erilist tähelepanu SMERŠ-i tegevusele, selle päritolule ja struktuurile. SMERŠ on akronüüm vene sõnadest „*smert špionam*“ (surm spioonidele) – see oli 1943. aasta aprillist kuni 1946. aasta maini tegutsenud Nõukogude vastuluureorganisatsioon. Enne ja pärast neid aastaid oli NSV Liidus sõjaväe vastuluure osa salateenistustest, mida tuntakse akronüümide NKVD (*Narodnõi komissariat vnutrennih del*, Siseasjade Rahvakomissariaat) ja sõja lõpust Nõukogude diktaatori Jossif Stalini surmani 1953. aastal MGB (*Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti*, Riikliku Julgeoleku Ministeerium) all. Moodustatud kohe pärast ülitähtsat Nõukogude võitu Stalingradis, kuulus SMERŠ Kaitse Rahvakomissariaadi alla (NKO, *Narodnõi komissariat oboronõ*). Selle juht Viktor Abakumov andis aru otse Nõukogude diktaatorile Jossif Stalinile, kes oli sel ajal kaitse rahvakomissar.

Venemaal avalikustati esimene arhiiviteave SMERŠ-i kohta 2003. aastal.¹ SMERŠ-i suurust otseselt mainimata, osutavad andmed, et see teenistus oli vastuluureorganisatsiooni kohta üüratu. SMERŠ-i peakorteris Moskvast kuulus 646 ohvitseri (samal ajal oli Saksa sõjaväe vastuluures *Abwehr III* vaid 48 ohvitseri), kuna sõjaväes oli vähemalt 18–20 000 ohvitseri. 1943. aastal oli tosin rinnet (armeerühma) ja neli sõjaväeringkonda (sõjategevusse haaramata NSV Liidu ala

väerühmad), igäühe peavalitsuses SMERŠ 112–193 ohvitseri, iga rinne/sõjaväeringkond koosnes kahest kuni viiest armeest, mille SMERŠ-i osakonnas oli 57 ohvitseri. Kokku oli kõikidel rinnetel 680 diviisi, millest iga SMERŠ-i osakonnas oli 57 meest, ja viis SMERŠ-i ohvitseri oli iga üksuse juures.² Arvestades, et iga SMERŠ-i ohvitseri töö sõjaväljal rajanes mitme koputaja ettekannetel, pidi SMERŠ-i tegevusse haaratud isikute arv olema mitu korda suurem kui selle ohvitseride hulk.

SMERŠ nuhkis omaenese sõjaväelaste järgi, uuris ja vahistas Stalini käsul isegi vanemohvitseri ja kontrollis väsimatult Nõukogude sõjavange. Sõja käigus 1941. aasta juunist kuni 1945. aasta maini vahistas sõjaväe vastuluure 47 Punaarmee kindralit, kes hukati, surid sunnitoolaagrites või kohut oodates.³ Hiljem, pärast Stalini surma 1953. aasta märtsis, rehabiliteeriti need kindralid poliitiliselt – teisisõnu eriuurimisvanglas tunnistati ametlikult, et nad olid süütu, kindral Andrei Vlasovi taoliste tõeliste natsikaasajooksikute hulk kõrgemate Nõukogude sõjaväelaste seas oli väga väike. Kokku mõistsid sõjaväetribunalid aastail 1941–45 süüdi 472 000 sõjaväelast, kelle asju uuris sõjaväe vastuluure, ja 217 000 neist lasti maha. SMERŠ-i käest käis läbi umbes 5,4 miljonit Nõukogude sõjavangi ja tsiviilisikut, kelle natsid Saksamaale orjatööle saatsid, ja 600 000 neist lõpetas süüdimõistetuna GULAG-is.⁴ Ida-Euroopas puhastas SMERŠ vastvallutatud alasid igasugusest võimalikust ohust, mis võis takistada nende nõukogustamist. SMERŠ-i eriliseks sihtmärgiks neis riikides olid vene pagulased.

SMERŠ võitles edukalt Saksa salateenistustega *Abwehr* ja SD (Saksa julgeolekuteenistuse välisaru) ning rikkus ära hulga nende operatsioone. Need tulemused saavutati mitte üksi SMERŠ-i ohvitseride Saksa luurega võrreldes ülekaaluka hulga tõttu, vaid samuti tänu SMERŠ-i peenele tööle. Oma olemasolu kolme aasta jooksul võtsid SMERŠ-i operatiivtöötajad vangi või tapsid 9 500 Saksa agenti ja sabotööri ning viisid edukalt läbi rohkem kui 180 petteoperatsiooni. 1945. aasta augustis-septembris lühikese Jaapani kampaania ajal heideti lennukitelt alla 35 SMERŠ-i operatiivrühma, et võtta kinni umbes 800 Jaapani luure- ja sõjaväejuhti ning vähemalt 400 valgekaartlast ja vene fašistidest jaapanlaste kaasajooksikut. Hiljem, kontrollides Jaapani sõjavange, vahistasid SMERŠ-i operatiivtöötajad kuni 50 000 oletatavat Jaapani agenti. Kindralpolkovnik Aleksandr Bezverhni, praeguse

Vene sõjaväevastuluure ülema väitel kontrollis SMERŠ kümmet miljonit Nõukogude ja välismaist sõjavangi.⁵

SMERŠ loodi Stalini salakorraldusega. See ei ole üllatav, sest SMERŠ tegutses ajal, mil Stalin žongleeris arvukate võistlevate julgeolekuagentuuridega, pidevalt muutes nende struktuuri, vastutusala ja juhte. Lisaks astus Stalin samme, et SMERŠ-i töötajaid oleks raske tuvastada isegi punaarmeele, kelle seas nad töötasid. Näiteks kandis SMERŠ-i ohvitserid tavalist Punaarmee vormi ja neil olid tavalised Punaarmee auastmed, sest vormiliselt olid nad Kaitse Rahvakomissariaadi osa, kuigi nad ei allunud sõjaväehierarhiale – ainult kõrgema taseme SMERŠ-i ohvitseridele. SMERŠ-i ohvitseri sai tuvastada ainult nende erilise tunnistähe järgi.

Tänu täielikule salastatusele, mis SMERŠ-i sõja ajal ja järel ümbritses, on selle tegevus läänes üsna tundmatu. Kui ingliskeelsed lugejad nimetust „SMERŠ“ teavadki, siis tõenäoliselt tänu Ian Flemingi põnevikele. Teise maailmasõja aegse Kuningliku Laevastiku luurajana pidi Fleming oma töös selle nimega kokku puutama ja otsustas kasutada SMERŠ-i oma väljamõeldud Nõukogude luureagentuuri nimena, võib-olla seepärast, et inglise keeles kõlab see akronüüm kuidagi tobedalt. Oma esikromaanis „Casino Royale“ teises peatükis tuuakse SMERŠ sisse väljamõeldud „ettekandes M-ile“, mis on tegelikkuse ja väljamõeldise kummaline segu.⁶ Fleming väidab õigesti, et „SMERŠ on ühend kahest vene sõnast *smert špionam*, tähendades 'surm spioonidele', kuid eksitava kombel nimetab ta SMERŠ-i juhina Lavrenti Beriat (tegelikult siseasjade rahvakomissari) ja paigutab selle peakorteri Leningradi, kuigi nagu kõikidel tähtsatel Nõukogude agentuuridel, oli SMERŠ-i peakorter tegelikult Moskvast. Oma romaanis „From Russia with Love“ paigutab Fleming SMERŠ-i peakorteri Moskvasse Sretenka tänavale, üsna lähedale selle tõelisele asupaigale Lubjanka (Dzeržinski) väljakul, kuid kirjutab, et SMERŠ oli „MGB mõrvamasin“, mis ei ole täpne.⁷

Isegi paljude lääne ajaloolaste ja arvukate innukate Teise maailmasõja ajalugude lugejate seas on SMERŠ üsna tundmatu. Näiteks 2007. aastal avaldatud muljetavaldav 982-leheküljeline „The Library of Congress World War Companion“ ei maini SMERŠ-i sootuks.⁸ Suurbritannia ajaloolane Chris Bellamy nimetab oma 813-leheküljelises entsüklopeedilises uurimuses „Absolute War“ SMERŠ-i ainult kahel korral, kuigi

see raamat uurib Suure isamaasõja juures muude küsimuste kõrval ka Nõukogude julgeolekuteenistuse üksuste osa.⁹ Need puudused tulenevad ilmselgelt salastatusest ja arhiivimaterjali suletusest kuni 2000. aastateni. Christopher Andrew ja Oleg Gordijevski pühendavad oma 1990. aastal ilmunud Nõukogude julgeolekuteenistuste võrdlevas käsitluses „KGB: The Inside Story“ SMERŠ-ile vaid kolm lõiku, mis on kahtlemata ebapiisav niivõrd tähtsa organisatsiooni osa kirjeldamiseks Teise maailmasõja ajal.¹⁰ Raamatus „The Lesser Terror“ annab Michael Parrish korraliku lühiülevaate sellest, mis 1990. alguses SMERŠ-i tegevusest ja selle juhust Abakumovist teada oli, kuid vähestes muudes ingliskeelsetes raamatutes, mis mainivad SMERŠ-i, on teave enamjaolt ebatäpne.¹¹

Kõige olulisemad ingliskeelsed teosed SMERŠ-i kohta on kahe vähetuntud ülejooksiku mälestused: Nicola Sinevirsky (SMERŠ-is tõlgina töötanud Mõhhailo Monditši, noore Karpaatide ruteeni pseudonüüm) „SMERSH“ ja A. Romanovi (ainsa teadaoleva SMERŠ-i ülejooksiku, kapten Boriss Baklanovi pseudonüüm) „Nights Are Longest There: A Memoir of the Soviet Security Services“.¹² Minu hinnangul on kummagi autori mälestustes esitatud teave on üsna täpne. Eriti paljastav on üksikasjalik kirjeldus SMERŠ-i ülekuulamisest, kus Sinevirsky osales tõlgina.

Kui räägite vene sõjaveteranidega Teisest maailmasõjast (mida nemad nimetavad Suureks Isamaasõjaks), meenutab enamus neist siimaani hirmu *osobist*'ide ja *smershevtsõ* ees (mitmus SMERŠ-i ohvitseride kohta, ainsus on *smershevets*), nii nimetati üleüldiselt sõjaväe vastuluureohvitseri. Sõna *osobist* (ainsus) tuleneb nimetusest *osobõi otdel* (eriosakond ehk OO), need olid Punaarmee vastuluureosakonnad kuni 1943. aasta aprillini. Näiteks Vladimir Nikolajev, vene kirjanik ja Teise maailmasõja veteran meenutab:

Nn SMERŠ („Surm spioonidele“) oli kõige kohutavam organisatsioon sõjaväes ja laevastikus ... Selle arvatud häbitud rasvunud ohvitserid jälgisid päeval ja ööl iga sõjaväelast, sõdurist kindrali ja marssalini. Igaüks kartis SMERŠ-i ... Sageli leiutasid selle ohvitserid kuritegusid, et näidata enda vajalikkust ja kasulikkust, kuid peamiselt ikkagi selleks, et neid rindele ei saadetaks. Nad elasid väga hästi ja pääsesid pommidest ja kuulidest.¹³